

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Бердянський державний педагогічний університет
Факультет філології та соціальних комунікацій
Кафедра української та зарубіжної літератури і порівняльного
літературознавства

**Літати небом. Жити на Землі.
Геопоетичні стратегії сучасних
літературознавчих досліджень**

*Матеріали
Міжнародної наукової конференції*

Бердянськ – 2023 рік

	ГЕОПОЕТИЧНИЙ АСПЕКТ У ПІСНІ МАЙКЛА ДЖЕКSONA “EARTHSONG”	260
Ставнича О. М.	СОЦІОМІФІЧНІ ТОПОСИ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917–1921 рр. У СУЧАСНОМУ ПРОЗОПИСІ	264
Соболь В.О.	ANIMUS MEMINISSE HORRET	268
Табакова Г.І.	ГЕОПОЕТИЧНИЙ ОБРАЗ ЛОНДОНА В ПОСТАПОКАЛІПТИЧНОМУ РОМАНІ ДЖ. БАЛЛАРДА «ЗЕМЛЯ, ЩО ПОТОНУЛА»	272
Тверітінова Т.І.,	ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА РОМАНІСТИКИ Д. БРАУНА: МІЖ ТРЕВЕЛОГОМ І ТУРИСТИЧНИМ ПУТІВНИКОМ	274
Тхорук Р.Л.	МІГРАНТСЬКА ДОЛЯ: ЗДОБУТИ, ОСВОЇТИ Й ПІДКОРИТИ ПРОСТІР (ЗА РОМАНOM МАРИНИ ЛЕВИЦЬКОЇ «КОРОТКА ІСТОРІЯ ТРАКТОРІВ ПО-УКРАЇНСЬКИ»)	278
Федоренко О. Б.	«НЕСКОРЕНІ ПАВЛОГРАДЦІ»: ПОДВИГ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ, ОСПІВАНІЙ ДМИТРОМ ФЕДОРЕНКОМ	282
Федоряка Л.Д.	ЛОКУСИ МІСТА У «ЛОНДОНСЬКОМУ» ПАМФЛЕТІ ТОМАСА НЕША «ПІРС БЕЗГРОШОВИЙ»: СПЕЦИФІКА, СМИСЛ, СТРАТЕГІЇ	286
Федько О.Ю.	УНІВЕРСАЛІЯ ЧИСТОГО ПОЛЯ У КУЛЬТУРОСОФІЇ ОДНОЙМЕННОГО РОМАНУ Л. ГОРЛАЧА	293
Філоненко С. О.	ФРОНТ, ТИЛ, ОКУПАЦІЯ: ВОЄННІ ЛАНДШАФТИ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО ДЕТЕКТИВУ	296
Харлан О.Д.	«ІМЕНА МІСТ»: ЛІТЕРАТУРНА	

Федько О.Ю.,

кандидат філологічних наук,

Запорізький державний медико-фармацевтичний університет

УНІВЕРСАЛІЯ ЧИСТОГО ПОЛЯ У КУЛЬТУРОСОФІЇ ОДНОЙМЕННОГО РОМАНУ Л. ГОРЛАЧА

Ліро-епічні полотна Л. Горлача широтою охоплених подій, глибоким психологізмом, закоріненою у національній традиції поетикою, історіософією та культурософією привертають увагу не лише читачів, а й багатьох літературознавців та критиків (В. Біляцької, Є. Генової, І. Закутної, І. Корбача, І. Кропивко, С. Маринчика, Н. Мисливець, Є. П'ятковської, М. Слабошпицького та ін.). Митець переконаний, що «національна література може вважатися повноцінною лише в тому разі, коли вона має свій потужний поетичний епос» [4], і його тексти сповнені архетипів, культурних універсалій, символів. Мета цієї розвідки – визначити домінантні значення універсалії поля у віршованому романі Л. Горлача «Чисте поле».

Специфіці топосу та його ролі у національній картині світу присвячені праці таких вчених, як М. Бахтін, М. Каган, О. Кирилюк, Ю. Кузнецов, Ю. Лотман та ін. «Простір як культурно-світоглядна категорія, – стверджує О. Кирилюк, – постає перед нами перш за все в контексті усвідомлення людиною себе як істоти, сама тілесність якої не тільки окреслює певні просторові кордони її буття в світі..., але й виступає як певна система культурних координат, за допомогою якої осмислюється просторовість світу в її світоглядних вимірах» [2, 200]. Однією з просторових констант української культурософії дослідник вважає архетип поля, який «уособлює культурні прояви діяльності як здатності до творчого породження» [3, 26]. О. Кирилюк зауважує, що просторові об'єкти прочитуються українцями не просто як частини ландшафту, а як соціальний ґрунт, і наповнюються культурософським змістом: «не тільки життя вимірюється полем (“Життя прожити – не поле перейти”), але і його гідність (“Коли ж я у полі, тоді я на волі”）」 [3, 27]. Символічне наповнення цього топосу впливає з його трансформації з дикого, безплідного, відкритого і доступного простору у родючу, засвоєну територію. Значення дій землероба,

який обробляє землю заради плодів, з фізичної площини переноситься на духовну: «у своїй творчій (генетивній) діяльності людина перетворює її результати (врожай, “збір винограду”) в сакральне явище, коли плоди праці підносять духовність людини до найвищих щаблів» [3, 27]. В українській культурі засіяне поле – топос творчої діяльності, реалізації вітальних сил. «Феномен “українського поля” став рідкісною в історії перемогою осілої цивілізації над натиском степу, коли степ з простору кочовища перетворився на переоране поле» [3, 26], – підкреслює О. Кирилюк. Опозиція родюче поле і дикий степ в українській культурософії – продуктивна праця, топос життя VS неконтрольований відкритий простір, «прокляття степом» (за Є. Маланюком).

Архетип поля є стрижневим елементом культурософії роману Л. Горлача «Чисте поле». Сама назва тексту і частотність використання Л. Горлачем лексеми «поле» (при поодиноких згадках степу) покликані увиразнити генетивний характер інтенцій головного персонажа та його незламний моральний кодекс. Захист українських земель та віри, плекання української самобутності та свободи – ось сфера діяльності запорозького ватажка. Назва роману апелює також до ратної традиції та лицарства. Саме у «чистому полі» сходяться у двобою супротивники, щоб «помірятися силами», з'ясувати, чия воля сильніша, цивілізація більш розвинута. «Чисте поле, де миру нема» [1, 520] виступає простором вічного протистояння, боротьби за власні цінності, випробувань і самоутвердження. Супротивником І. Сірка у романі є російський монарх, який усіляко утискає козацькі свободи і намагається зламати ватажка. Показовою є відмова І. Сірка навіть заради звільнення опуститися на коліна, тобто визнати вищість царя і підкоритися йому. Кошовий отаман зображений як цілісна особистість з високими моральними цінностями, ідеалізований козацький лицар. Сцена смерті І. Сірка на пасіці, в оточенні бджіл сповнена душевного спокою, що впливає з чистоти сумління і усвідомлення власної правоти. Уповні використовуючи потенціал топосу пасіки та символіку образу бджоли, письменник додає релігійний елемент до зображення кошового –

«спасіння», прийняття до раю за відданість правій справі і незаплямовану честь.

Потрактування чистого поля як метафізичного топосу честі і звитяги увиразнюється у рядках «поможи нам, доле, / не осквернити наше чисте поле» [1, 495], у яких йдеться про ратну славу і лицарську гідність. Супровідною аксіологічною домінантою є мудрість, уособленням якої у романі є дружина І. Сірка зі знаковим іменем Софія. Звернені до неї слова «іще не встиг від тебе відійти, / а попіл покриває чисте поле» [1, 578] прочитуються як неминуча поразка у разі непродуманих, нерозважливих вчинків і рішень.

Топос поля показаний у романі також як простір, у якому буквально минало життя козаків. Ризиковані подорожі та походи, сутички із супротивниками, постійна небезпека переносять цей простір у помежів'я життя/смерті, «де на однім стеблі і слава, й згин» [1, 611]. Козаки не лише проливали свою кров на цій землі, а й помирали і ховали загиблих товаришів серед «чистого поля, що в себе прийма» [1, 517]. Показуючи загибель і поховання сина І. Сірка серед чистого поля, письменник підкреслює нову значеннєву грань цього топосу – «останній притулок», «місце упокоєння».

Тісний зв'язок козацького буття із топосом поля зумовлює сприйняття його українськими лицарями як рідного дому і Батьківщини загалом. Так, наприклад, письменник використовує просторові образи для розкриття переживань П. Новохрещі у рабстві на галері: через тугу за рідною землею йому «море прокляте здавалося степом» [1, 551]. Варто підкреслити, що відчуття спокою та гармонії огортають козака після звільнення не у батьківській хаті, а одразу після повернення на рідну землю: «І добре було Новохрещі удома – / у чистому полі, що снилось йому» [1, 555]. Спосіб життя козаків спричиняв зміну у світоглядно-ціннісних орієнтирах: хоча захист українських поселень був святим обов'язком, самі воїни дистанціювалися від «родинного вогнища», переносячи пов'язані з ним емоції на топос поля.

Топос поля (та й опис подій) в романі має підкреслено маскулінний характер (ратище, Батьківщина, і навіть «дім») і протиставляється традиційно жіночому простору хатньої печі,

упорядкованому всесвіту. Небезпека і постійні випробування, відкритість шляхів і відчуття свободи наповнюють топос відкритого поля множинністю можливостей до реалізації внутрішніх потенцій особистості.

Отже, у романі «Чисте поле» топос поля функціонує у значенні обробленого та плідного простору, місця свободи, творіння та досягнень, випробувань та самоствердження, ратної слави і межової ситуації (життя/смерть), утілення рідної землі і домівки, лицарського кодексу та честі.

Література

1. Горlach Л. Чисте поле. *Горlach Л. Слов'янський острів*. Київ: Дніпро, 2008. С. 477–662.
2. Кирилюк О. Універсальні параметри соціокультурної спеціальності: українська хата. *Універсальні виміри української культури*. Одеса: Друк, 2000. С. 200–213.
3. Кирилюк О. Універсально-культурні структури міфологічних підвалин масової політичної свідомості. *Універсальні виміри української культури*. Одеса: Друк, 2000. С. 24–38.
4. Коскін В. Леонід Горlach: «Пишу історію без гриму і декору». *Українська літературна газета*. 2010. № 18(24). [електронний ресурс] URL: <http://litgazeta.com.ua/interviews/leonid-gorlach-pyshu-istoriyu-bez-grymu-i-dekoru-2/> (дата звернення 23.05.2023).

Філоненко С. О.,

доктор філологічних наук,
Український католицький університет (Львів)

ФРОНТ, ТИЛ, ОКУПАЦІЯ: ВОЄННІ ЛАНДШАФТИ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО ДЕТЕКТИВУ

Історичний детектив є одним із найбільш трендових жанрів як у світовій, так і в українській популярній літературі. Він дає змогу авторам проводити паралелі між епохами та шукати в минулому коріння теперішніх проблем і відповіді на актуальні питання нашого часу. Детективісти звертаються до різних епох, які стали точками біфуркації в національному минулому (Україна в складі імперій, Національно-визвольні змагання, Друга світова, Україна в складі СРСР). Великий масив творів